

ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНИХ ЗНАНЬ

Затверджено Міністерством освіти і науки України
як базовий підручник для студентів вищих
навчальних закладів неекономічних напрямів
підготовки

Харків
«Фоліо»
2014

ЗМІСТ

Передмова.....	10
----------------	----

Розділ I

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ

Глава 1. ОБ'ЄКТ І ПРЕДМЕТ ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	13
--	----

1.1. Економічна та господарська системи суспільства як об'єкт досліджень економічної науки	13
1.2. Мотиви, умови, форми, результати економічної діяльності людини та суспільства як предмет економічних досліджень ...	17
1.3. Шляхи та етапи формування економічних знань у процесі економічного розвитку суспільства	25
1.4. Умови та чинники формування системи економічних наук	35

Глава 2. ЕКОНОМІЧНІ ЗАКони РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА ТА ЗАКони ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ	56
--	----

2.1. Сутність і види зв'язків в економічному житті суспільства	56
2.2. Умови та чинники, за яких економічні зв'язки набувають форми закону. Сутність, зміст та форми функціонування економічних законів	62
2.3. Економічні категорії, поняття та терміни як інструментарій пізнання та формулювання законів економічної науки	73
2.4. Практичне значення пізнання та використання вимог економічних законів в економічній діяльності людини та суспільства	78

Глава 3. МЕТОДИ ПІЗНАННЯ СУТНОСТІ ЗАКОНІВ ЕКОНОМІЧНОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА І ЛЮДИНИ	91
---	----

3.1. Сутність і зміст понять: методи, підходи та парадигма економічного дослідження	92
--	----

3.2.	Зміна парадигми дослідження під впливом розвитку економічних систем	98
3.3.	Формаційний і цивілізаційний підходи до аналізу сутності внутрішніх і зовнішніх чинників економічного розвитку суспільства	111
3.4.	Загальнонаукові та спеціальні методи пізнання сутності, змісту і тенденцій розвитку економічних явищ і процесів . . .	121
Глава 4. СУЧАСНА ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ЇЇ СТРУКТУРА		133
4.1.	Класична політична економія як основа становлення та диференціації економічних наук. Марксизм, маржиналізм, неокласицизм, кейнсіанство, неолібералізм . . .	134
4.2.	Інституціоналізм, неоінституціоналізм: його роль у розвитку методології економічних досліджень . . .	141
4.3.	Сучасна політична економія, її предмет і функції	146
4.4.	Структуризація економічної науки та диверсифікація її предмета на початку ХХІ ст.	151
 <i>Розділ II</i> ЦІЛІ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ ТА СУСПІЛЬНІ ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЇХ ДОСЯГНЕННЯ		
Глава 5. СУСПІЛЬНЕ ВИРОБНИЦТВО, ЙОГО ЗМІСТ, ФУНКЦІЇ, ФАКТОРИ ТА РЕЗУЛЬТАТИ		163
5.1.	Економічні потреби та економічні інтереси людини і суспільства, їх сутність, структура і функції.	163
5.2.	Виробництво як спосіб, форма й умова задоволення потреб та інтересів. Суспільний продукт і його структура	170
5.3.	Фактори виробництва та їх розвиток у процесі еволюції людського суспільства	176
5.4.	Закон зростання потреб та розвиток системи мотивації до праці	183
Глава 6. ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА СУСПІЛЬСТВА ТА ЇЇ БАЗОВІ СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ		197
6.1.	Сутність поняття економічна система, її ключові ознаки	198
6.2.	Базові структурні елементи економічних систем: продуктивні сили, економічні відносини, механізм управління	200

6.3.	Власність як системоутворювальний елемент економічних систем	203
6.4.	Відносини власності, їх вплив на характер та спрямованість функціонування і розвитку економічних систем	208
6.5.	Причини та чинники якісної трансформації економічних систем у процесі суспільного розвитку	218
6.6.	Класифікація типів економічних систем та її критерії	223

Глава 7. ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА ТА ЇХ ТРАНСФОРМАЦІЇ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ ЛЮДСТВА 240

7.1.	Натуральна форма організації виробництва: суть, риси, історичні межі	240
7.2.	Товарна форма організації виробництва: умови та причини виникнення, види, основні ознаки	242
7.3.	Товар і його властивості	250

Глава 8. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТОВАРНОГО ГОСПОДАРСТВА..... 265

8.1.	Економічні та неекономічні блага. Корисність і цінність продукту.....	265
8.2.	Сутність і функції грошей. Грошовий обіг і його закони	273
8.3.	Закони грошового обігу. Інфляція	287
8.4.	Закон вартості і його роль у розвитку товарного виробництва	298

Глава 9. ПРАЦЯ ТА КАПІТАЛ У СИСТЕМІ СУСПІЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА..... 308

9.1.	Особистий фактор продуктивних сил. Види діяльності суб'єктів суспільного виробництва	309
9.2.	Праця, її призначення, характер і зміст	316
9.3.	Капітал, його сутність, форми та роль у забезпеченні економічної діяльності людини та суспільства	320
9.4.	Капітал і наймана праця. Чинники якісної трансформації економічних відносин між власниками капіталу та найманої праці	322
9.5.	Властивості товару «робоча сила» та їх еволюція. Людський ресурс, людський та інтелектуальний капітал. Соціалізація економіки	325
9.6.	Винагорода за працю в ринковій економіці	334

Розділ III

РИНКОВЕ ГОСПОДАРСТВО ЯК ВИЩА СУСПІЛЬНА ФОРМА ФУНКЦІОНУВАННЯ ТОВАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

<i>Глава 10. РИНКОВА ЕКОНОМІКА: СУТНІСТЬ, ФУНКЦІЇ ТА СТРУКТУРА</i>	344
10.1. Сутність ринку, його функції та умови формування. Поняття ринку. Історизм ринкових відносин	344
10.2. Структура ринку	351
10.3. Інфраструктура ринку	358
<i>Глава 11. РИНКОВА СИСТЕМА ТА БАЗОВІ ПРИНЦИПИ ЇЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ</i>	376
11.1. Ринкова система. Основні елементи ринкового регулювання	376
11.2. Ринкова ціна	380
11.3. Ринок і держава	390
<i>Глава 12. КОНКУРЕНЦІЯ ЯК ВНУТРІШНІЙ ДВИГУН РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ</i>	401
12.1. Природа конкуренції як економічної категорії та базового інституту ринкового господарства	401
12.2. Функції конкуренції у забезпеченні ефективності економічної діяльності суб'єктів ринкової економіки	404
12.3. Види конкуренції та методи конкурентної боротьби	411
12.4. Конкуренція та монополія: причини та чинники виникнення монополій. Сутність і форми монополій	417
<i>Глава 13. ПІДПРИЄМНИЦТВО ТА ПІДПРИЄМСТВО В РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ</i>	433
13.1. Сутність та умови формування підприємництва. Підприємництво і здатність до підприємництва: діалектика взаємозв'язку сутностей, принципів і ознак	433
13.2. Теорії підприємництва. Підприємництво та економічна свобода	439
13.3. Умови та особливості формування підприємництва у сучасній Україні	444
13.4. Особливості підприємницької діяльності та функціонування капіталу в різних сферах економіки	449

13.5. Підприємство як суб'єкт ринкової економіки. Організаційно-правові форми підприємств.....	451
---	-----

<i>Глава 14. ЦІЛІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЗАСОБИ ЇХ ДОСЯГНЕННЯ У РИНКОВОМУ ГОСПОДАРСТВІ</i>	<i>466</i>
14.1. Прибуток на капітал як основний мотив підприємницької діяльності. Сутність, структура та основні економічні функції прибутку	466
14.2. Витрати виробництва та обігу як передумова отримання прибутку. Структура витрат виробництва. Трансакційні витрати	471
14.3. Структура, стадії кругообігу та функціональні форми капіталу підприємства нефінансової сфери. Основний і оборотний капітал підприємства	478
14.4. Сутність, функції і роль маркетингу та менеджменту у забезпеченні ефективності функціонування підприємства...	483

<i>Глава 15. ФОРМИ ДОХОДІВ СУБ'ЄКТІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У РИНКОВОМУ ГОСПОДАРСТВІ.....</i>	<i>496</i>
15.1. Відносини розподілу в економічній системі ринкового типу. Функціонально-факторний розподіл доходів	496
15.2. Підприємницький дохід та прибуток підприємства	502
15.3. Позичковий капітал і позичковий процент	508
15.4. Сутність ренти та рентні відносини	516
15.5. Заробітна плата, її сутність, форми та функції	522
15.6. Персональний розподіл доходів. Сімейні доходи, їх рівень, джерела та структура	529

Розділ IV

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ НА МАКРОЕКОНОМІЧНОМУ РІВНІ

<i>Глава 16. СУСПІЛЬНЕ ВІДТВОРЕННЯ УМОВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА СОЦІАЛЬНОГО ЖИТТЯ ЛЮДИНИ.....</i>	<i>552</i>
16.1. Сутність, види і типи суспільного відтворення. Інноваційна модель відтворення	552
16.2. Основні показники результатів суспільного відтворення. Валовий внутрішній продукт і національний дохід, їх призначення	564

16.3.	Система національних рахунків та її функції щодо визначення результатів суспільного виробництва	570
16.4.	Поняття додана вартість та виключення повторного рахунку при обчисленні результатів суспільного виробництва	573
16.5.	Національне багатство та його структура. Проблеми розширеного відтворення національного багатства	575
<i>Глава 17.</i>	ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК	587
17.1.	Економічний розвиток, його сутність, цілі та принципи	587
17.2.	Динаміка економічного розвитку та його чинники	593
17.3.	Економічне зростання, його ресурси, критерії та показники.	598
17.4.	Типи та моделі економічного розвитку	607
17.5.	Цивілізаційний вимір економічного розвитку	620
<i>Глава 18.</i>	ЦИКЛІЧНИЙ ХАРАКТЕР ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ	635
18.1.	Поняття циклу	635
18.2.	Причини циклічного розвитку економіки ринкового типу	637
18.3.	Види циклів. Теорії циклічних коливань	640
18.4.	Динаміка економічних показників у фазах циклу	644
18.5.	Довгі хвилі в економіці та їх вплив на характер змін у структурі суспільного виробництва	651
<i>Глава 19.</i>	ОСНОВНІ ЕЛЕМЕНТИ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУЧАСНОГО РИНКОВОГО ГОСПОДАРСТВА	660
19.1.	Внутрішні важелі ринкового механізму саморегулювання та «провали» ринку	661
19.2.	Причини, принципи та моделі державного втручання у процеси регулювання економіки	664
19.3.	Державне антициклічне регулювання	670
19.4.	Державний бюджет і його функції у суспільному відтворенні	673
19.5.	Податки в системі державного регулювання ринкової економіки	676
19.6.	Ринкова економіка та цілі соціальної політики держави	682
<i>Глава 20.</i>	ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИЙ МЕХАНІЗМ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ	688
20.1.	Фінансова система, її структура та функції	688

20.2.	Сутність, функції та форми кредиту.	
	Принципи кредитних відносин	693
20.3.	Кредитна система.	
	Грошово-кредитне регулювання економіки	700
20.4.	Банківська система та її функції.	
	Монетарна політика Центрального банку	703
20.5.	Цілі та інструменти фінансово-кредитної	
	політики держави	709

<i>Глава 21. СУЧАСНЕ СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО</i>		
	ТА ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЙОГО РОЗВИТКУ.....	717
21.1.	Міжнародний поділ праці та основні форми сучасних	
	світогосподарських зв'язків.	
	Спеціалізація, кооперація, інтеграція	717
21.2.	Роль транснаціональних корпорацій (ТНК)	
	у формуванні єдиного світового економічного простору	724
21.3.	Причини, чинники та інфраструктура становлення	
	глобалізованої економіки	730
21.4.	Наднаціональні інститути глобалізованої економіки	
	та їх роль у функціонуванні сучасного	
	світового господарства	735
21.5.	Переваги, проблеми та суперечності функціонування	
	глобалізованої економіки	745
21.6.	Глобалізація економіки та загальноцивілізаційні	
	проблеми людства	748

ПЕРЕДМОВА

Сучасна світова економіка характеризується посиленням кризових явищ і зростанням кількості дестабілізуючих чинників економічного та позаекономічного характеру. За цих умов економіка різних країн зростає нерівномірно, що ставить нові завдання перед економічною наукою, яка повинна сформулювати теоретичні концепції, моделі та практичні рекомендації щодо управління національними господарськими системами в умовах стрімкої глобалізації усіх форм суспільного життя.

Водночас сама економічна наука стає більш диверсифікованою, орієнтованою на потреби часу, де соціальне не відділяється від економічного, а будь-який напрям економічної політики стає соціально-економічним, орієнтованим не лише на максимізацію прибутку, а й на диверсифікацію способів забезпечення високої якості життя в окремо взятій країні, враховуючи конкурентний стан її економіки у глобалізованому господарстві.

За цих умов економічні знання стають невід'ємним елементом у підготовці фахівців з вищою освітою незалежно від їх професійного спрямування. Молоді люди, що здобувають вищу освіту, повинні оволодіти не тільки фахом, але й навчитися свідомо робити вибір щодо напрямів і принципів своєї майбутньої економічної діяльності, критично аналізувати стан і визначати можливі перспективи розвитку економіки, приймати практичні управлінські рішення щодо поліпшення економічної діяльності інституціональних одиниць макро- і мікрорівнів. Саме тому курс «Основи економічних знань» має стати невід'ємною

навчальною складовою у підготовці майбутніх фахівців нееконімічних спеціальностей.

Колектив авторів, до складу якого увійшли провідні вчені України у галузі економічної теорії та історії економічної думки, підготував підручник, який поєднує базові традиційні та новітні підходи до вивчення та розуміння законів економічного і соціального розвитку суспільства, у ньому використано міждисциплінарний підхід до характеристики економічних категорій та аналізу економічних явищ і процесів на основі світових досягнень сучасної економічної думки.

«Основи економічних знань» — це базова частина економічної теорії, яка визначає, інтерпретує та представляє загальні засади економічної науки в її теоретичному і практичному аспектах. У першому розділі «Загальні засади економічної науки» аналізується об'єкт і предмет економічних досліджень та загальна структура економічної науки із врахуванням новітніх тенденцій в економіці та суспільстві, виясняється сутність економічних законів, реалізації цих законів в економічній діяльності людини та суспільства.

Другий розділ «Цілі економічної діяльності людини та суспільні форми організації їх досягнення» містить інформаційний масив знань про виробництво, його зміст, функції та форми трансформації економічної системи суспільства. У світлі тенденції до зміни ролі праці, мотиваційної системи праці в умовах інтелектуалізації світового суспільства та інноваційно-інтенсивного типу економічного зростання, значну увагу в даному розділі приділено праці та капіталу в суспільному у відтворенні.

Інтенсивний економічний розвиток країн світу ґрунтується на ринковому типі господарства та приватному підприємстві. Зважаючи на це, третій розділ підручника присвячено вивченню ринкового господарства як вищої суспільної форми функціонування товарного виробництва, де обґрунтовуються функції, сутність та структура ринкової економіки, ринкової системи та принципів її функціонування, розглядається конкуренція як імператив ринкової економіки, визначається особлива роль і значення підприємництва, умов та особливостей його формування в Україні. Підприємство, як суб'єкт економіки,

розглядається крізь призму його організаційно-правових форм, цілей підприємницької діяльності та форм доходів у ринковому господарстві.

Проблематиці суспільного відтворення, економічного розвитку та його циклічності, механізму державного регулювання ринкового господарства, фінансово-кредитного механізму ринкової економіки присвячено четвертий розділ — «Теоретичні проблеми організації економічної діяльності людини на макроекономічному рівні». Значна увага в розділі приділяється також розгляду сучасного світового господарства та основним тенденціям його розвитку в умовах глобалізації, специфічній ролі наднаціональних інститутів регулювання світового господарства, переваг та суперечностей глобалізованої економіки у контексті загальноцивілізаційних проблем людства.

Отже, структура підручника, логіка викладення матеріалу, взаємозв'язок його розділів і глав, дозволять студентам неекономічних напрямів підготовки сформувати основи свого наукового економічного мислення, отримати знання щодо загальних законів і закономірностей економічного зростання та економічного розвитку, визначитися з пріоритетами власної економічної діяльності та економічної поведінки. Майбутні фахівці отримають також знання про світове господарство, глобалізовану економіку, її суперечності та перспективи, напрямки розв'язання глобальних проблем людства.

Розділ 1

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ

Глава 1

ОБ'ЄКТ І ПРЕДМЕТ ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

1.1. Економічна та господарська системи суспільства як об'єкт досліджень економічної науки.

1.2. Мотиви, умови, форми, результати економічної діяльності людини та суспільства як предмет економічних досліджень.

1.3. Шляхи та етапи формування економічних знань у процесі економічного розвитку суспільства.

1.4. Умови та чинники формування системи економічних наук.

1.1. Економічна та господарська системи суспільства як об'єкт досліджень економічної науки

Після виділення людини з усього розмаїття світу живої природи як виду *homo sapiens* (людини розумної) перед нею завжди стояли проблеми, пов'язані з боротьбою за виживання, за створення умов для кращого життя, за право на свободу, зокрема й економічну, на розвиток і реалізацію своїх здібностей, свого інтелектуального, духовного, соціального потенціалу тощо. І на будь-якому з історичних етапів існування людини її життя, інтелектуальний і духовний прогрес пов'язані, по-перше, із працею — виробництвом, відновленням та розвитком матеріальних умов свого існування, а, по-друге, із формуванням і розвитком оточуючого соціального середовища, певної системи економічних, соціальних, культурних, політичних, духовних зв'язків з іншими людьми, іншими соціальними групами, іншими народами та державами.

Отже, запорукою існування та розвитку людини завжди є, по-перше, виробництво матеріальних і нематеріальних благ і послуг, поза споживанням яких людина існувати не може, а, по-друге, формування та удосконалення, через розвиток, усієї сукупності соціальних зв'язків з іншими людьми, виробниками тощо, оскільки поза такими зв'язками людина також не може існувати.

Таким чином, виробництво матеріальних і нематеріальних благ і послуг для задоволення потреб людини набуває об'єктивного і водночас суспільного характеру, оскільки передбачає взаємодію окремих індивідів, окремих виробників із іншими індивідами та виробниками на якихось певних принципах та умовах, які й складають внутрішню сутність такого поняття як економіка.

Визначень понять: виробництво, суспільне виробництво, економіка — у навчальній літературі існує багато, однак, за будь-яких умов, їх основні сутнісні характеристики збігаються. Тому зупинимося на найпростіших, так би мовити, класичних формулюваннях цих понять, згідно з якими: **виробництво** — це доцільна діяльність людей, спрямована на створення засобів (продуктів) задоволення своїх потреб¹; **суспільне виробництво** являє собою організовану спільну діяльність людей, спрямовану на перетворення предметів та сил природи з метою надання їм таких форм, які були б здатні задовольняти людські потреби (індивідуальні й суспільні) для існування і розвитку окремої людини та суспільства в цілому; **економіка** (грец. *oikos* — дім, господарство; *nomos* — правило, закон; *oikonomia* — управління господарством) — найважливіша сфера суспільного життя, в якій шляхом використання різноманітних ресурсів здійснюється виробництво, обмін, розподіл та споживання продуктів людської діяльності, формується і постійно розвивається система продуктивних сил і економічних відносин, якими управляють як спільні, так і різні типи законів.

¹ Тут і надалі більшість визначень понять наводиться за працею: Базилевич В. Д., Базилевич К. С. Ринкова економіка: основні поняття і категорії [2].

Наведені визначення базових понять у системі економічних знань дозволяють визначити такі принципові ознаки виробничої діяльності людини щодо задоволення потреб свого існування:

- 1) її доцільність;
- 2) необхідність спільного, організованого характеру виробництва;
- 3) визнання такого виду діяльності найважливішою сферою суспільного життя, пов'язаною не тільки зі спільним виробництвом матеріальних і нематеріальних благ, але й необхідністю організації їх розподілу і споживання на основі певних принципів, правил і норм, що складаються у суспільстві.

Розглянута таким чином виробнича діяльність людини дозволяє зробити висновок: про постійний характер взаємодії окремих учасників виробничого процесу між собою; про необхідність існування якихось інституційних форм і норм, які регулювали б характер такої взаємодії; про існування об'єктивних законів, тобто усталених причинно-наслідкових зв'язків, дотримання та реалізація яких забезпечують сталий характер взаємодії виробників як у виробництві, так і в розподілі матеріальних і нематеріальних благ з метою задоволення потреб індивіда та суспільства в цілому.

Отже, на будь-якому історичному етапі розвитку суспільства людина входить у певну цілісну систему економічних, соціальних, культурних, політичних зв'язків. Адже саме поняття **суспільство** визначається у наукових джерелах як «високоорганізована, ієрархічно упорядкована соціальна система¹, відтворення та функціонування якої у цілому, а також усіх її підсистем, регулюються певними установленнями та інститутами (економічними, моральними, правовими, політичними тощо)».

¹ Найпростіше визначення поняття **система**: це ціле, яке виникає в процесі взаємодії безлічі елементів [9, с. 224; 21, с. 13.]. **Економічна система** визначається як сукупність взаємопов'язаних і певним чином упорядкованих елементів економіки, що утворюють певну цілісність, економічну структуру суспільства. Її складовими є: ресурси, економічні відносини, включаючи поведінку суб'єктів економіки, та результати економічної діяльності [2].

І серед цих підсистем економічна система є найважливішою, базовою, субстанціональною (сутнісною) складовою суспільства, від ефективності функціонування якої безпосередньо залежить якість і повнота реалізації своїх функцій будь-якою іншою підсистемою у суспільному житті людства.

Будь-яка економічна система має складну структуру, внутрішні закони формування та розвитку, про що мова буде йти у наступних темах. Водночас слід зазначити, що інституціональною суспільною формою існування та функціонування тієї чи іншої економічної системи є система господарська, яку можна також визначити як певний господарський порядок¹.

На відміну від економічної системи, яка виражає глибинні внутрішні засади економічної діяльності людини, суспільства, держави, система господарська відбиває ці субстанціональні² засади у певній системі економічних, правових, політичних та інших інститутів, інституціональних форм та інструментів, за допомогою яких люди, як суб'єкти економічної діяльності, дотримуються певних норм і правил економічної поведінки, досягають певної згоди у процесі виробництва, розподілу, обміну і споживання необхідних для існування та розвитку благ і послуг.

Зрозуміти, яким чином функціонують економічна, господарська системи та суспільство в цілому, можна, тільки звернувшись до пізнання закономірностей їх розвитку. Тому **об'єктом**

¹ Господарська система, або господарський порядок, — конкретна форма економічного/господарського устрою народного господарства. Включає, окрім господарської конституції (господарського права), сукупність формальних і неформальних суспільних інститутів, механізмів, варіантів дії, поведінки. Господарський порядок може бути встановлений державою, або зростати природним шляхом у ході історичного розвитку. Господарські порядки розглядаються як реальні типи господарства, наповнені конкретним емпіричним змістом та логічно систематизовані з використанням певних інструментів теоретичного аналізу. Розрізняють історично два принципово протилежних типи господарського порядку: ринкове господарство та централізовано кероване (планове) господарство. Див. *Васина Л. Л.* Социальное рыночное хозяйство: слов. терминов. — М.: ИНФРА, 1997. — С. 153].

² С у б с т а н ц і я (лат. *substantia* — сутність) — першооснова, сутність усіх речей і явищ. С у б с т а н ц і о н а л ь н и й — суттєвий, основний.

дослідження економічної науки стає весь соціально-економічний простір, в якому відбувається життєдіяльність окремої людини, окремого народу, суспільства, держави та світу в цілому.

Однак, як об'єкт дослідження, такий соціально-економічний простір надто значний для пізнання законів його функціонування однією чи навіть декількома науками. Тому предмет економічної науки більш конкретизований, обмежений певними стратегічними цілями та завданнями економічного дослідження.

Оскільки, як вже зазначалося, в усій сукупності елементів і підсистем, що складають структуру такої надскладної системи як суспільство, надзвичайно важливу роль відіграє економіка, економічна система, то предметом економічної теорії, усіх економічних наук стають насамперед закони та закономірності економічного розвитку суспільства, ті конкретні інститути та інструменти, дії, які забезпечують цілісність, стійкість, відкритість економічних систем, реалізацію їх внутрішніх базових засад в ефективному функціонуванні систем господарських на основі реалізації стратегічних і тактичних цілей економічної політики держав і бізнесу, яка формується відповідно до рівня пізнання внутрішніх законів розвитку економіки та суспільства на певному історичному етапі їх функціонування.

Отже, *предметом економічної науки є насамперед пізнання загальних законів економічного життя, та, на цій основі, законів, принципів, цілей, інституціональних форм функціонування та розвитку економіки в межах тієї чи іншої суспільної системи у кожний даний історичний період її життєвого циклу.*

1.2. Мотиви, умови, форми, результати економічної діяльності людини та суспільства як предмет економічних досліджень

Оскільки *предметом науки є «уся потенційна безліч об'єктів і різноманітних систем об'єктів, їх властивостей, відносин, законів функціонування та зміни»* [9, с. 104], а предметом економічної науки, як зазначалося вище, пізнання законів